

พธธณปลาในพื้ันที่พธธของประเทศไทย

PEAT SWAMP FISHES OF THAILAND

ชวลิต วิชยำนนท์
Chavalit Vidthayanon

ASEAN Regional Centre for
Biodiversity Conservation

กรมประมง
Department of Fisheries

สำนักงานนโยบายและแผนสิ่งแวดล้อม
Office of Environmental Policy and Planning

2545 / 2002

จัดทำโดย :

กลุ่มงานทรัพยากรชีวภาพ
กองประสานการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม
สำนักงานนโยบายและแผนสิ่งแวดล้อม
60/1 ซอยพิบูลวัฒน์นา 7 ถนนพระรามที่ 6
กรุงเทพฯ 10400
โทรศัพท์ : 0-2279-7180, 0-2271-4232-8
0-2279-7186-9 ต่อ 226, 227
โทรสาร : 0-2279-8088, 0-2271-3251

พิมพ์ครั้งแรก :

กรกฎาคม 2545

ISBN :

974-87704-3-5

การอ้างอิง :

ชวลิต วิทยานนท์. 2545. พรรณปลาในพื้นที่พรุของ
ประเทศไทย. สำนักงานนโยบายและแผนสิ่งแวดล้อม.
กรุงเทพฯ. 136 หน้า

ผู้เขียน :

ชวลิต วิทยานนท์
สถาบันพิพิธภัณฑ์สัตว์น้ำ กรมประมง

First published :

July 2002
by Office of Environmental Policy and Planning
(OEPP), Thailand.

This publication is financially supported by ASEAN Regional Centre for Biodiversity Conservation (ARCBC). It may be reproduced in whole or in part and in any form for educational or non-profit purposes without special permission from OEPP, providing that acknowledgment of the source is made.

No use of this publication may be made for resale or for any other commercial purposes.

Available from :

Biological Resources Section
Natural Resources and Environmental
Management and Coordination Division
Office of Environmental Policy and Planning
60/1 Soi Phibul Wattana 7, Rama VI Rd.
Bangkok 10400, THAILAND
Tel. (662) 2797180, 2714232-8
2797186-9 ext 226, 227
Fax. (662) 2798088, 2713251

Citation :

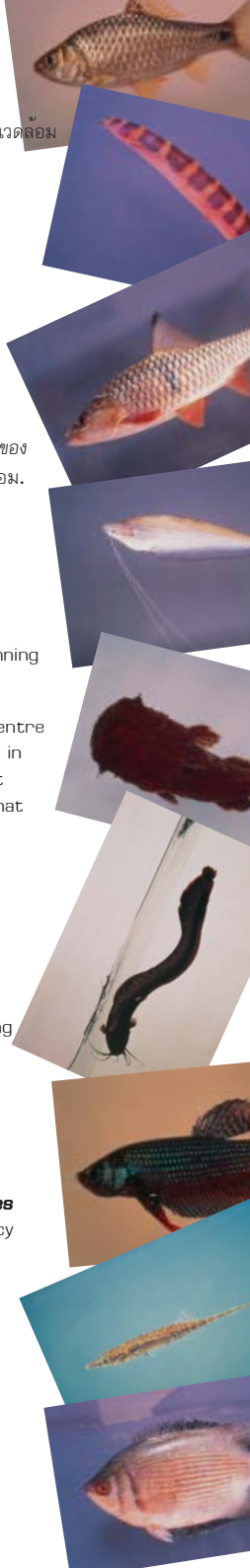
Vidthayanon C., 2002. **Peat Swamp Fishes of Thailand.** Office of Environmental Policy and Planning, Bangkok, Thailand. 136 p.

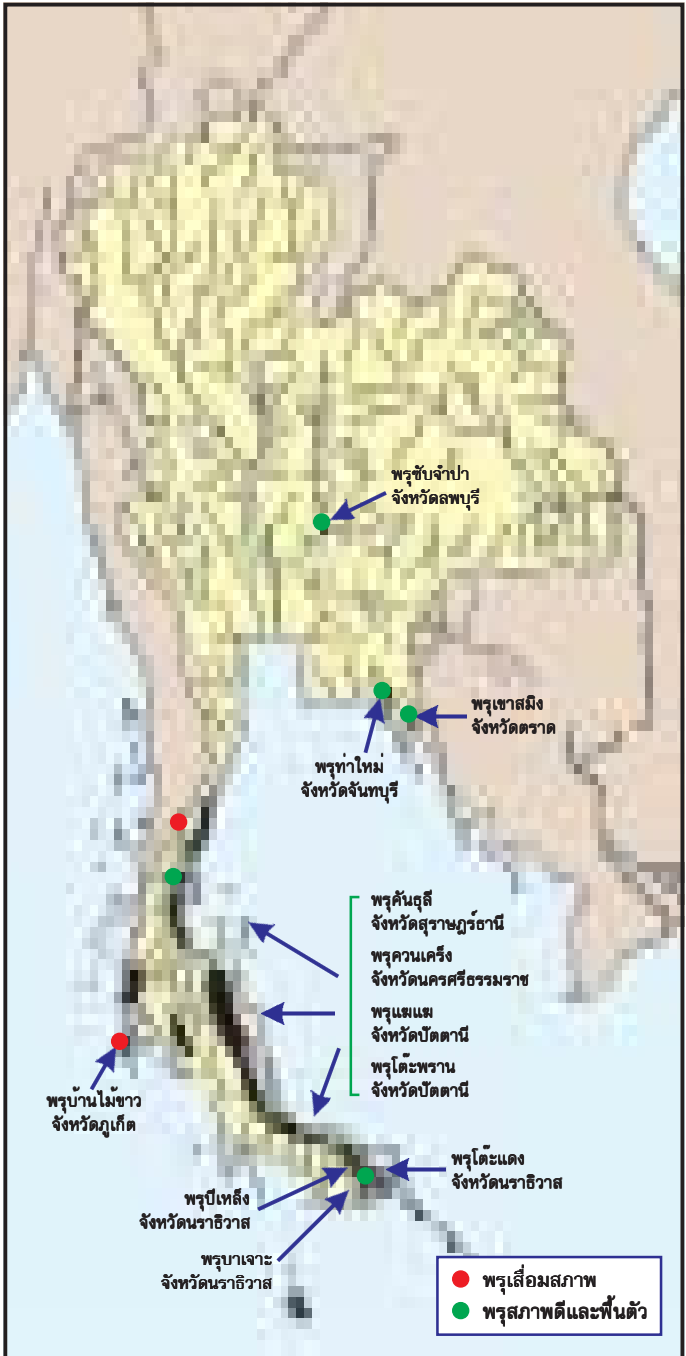
Author :

Chavalit Vidthayanon (Ph.D.)
Museum Division,
Department of Fisheries

Designed & Printed :

Integrated Promotion Technology Co., Ltd.
Tel. (662) 5852076, 5860837, 9137761-2
Fax. (662) 9137763

พื้นที่พรุในประเทศไทย

สำนักงานนโยบายและแผนสิ่งแวดล้อมได้ดำเนินการ-
จัดพิมพ์หนังสือชุด OEPP Biodiversity Series
ขึ้นเพื่อช่วยเสริมสร้างสมรรถนะทางอนุกรมวิธาน
ให้แก่นักวิทยาศาสตร์และหน่วยงานในประเทศไทย
ตลอดจนเผยแพร่ความรู้แก่สาธารณชนทั่วไปเกี่ยวกับ-
ชนิดพันธุ์ พืช และสัตว์ ของประเทศไทย เพื่อช่วยให้-
การอนุรักษ์และใช้ประโยชน์ความหลากหลายทาง-
ชีวภาพอย่างยั่งยืน เป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ

ข้อมูลความหลากหลายชนิดของปลาในป่าพรุ เป็นที่ต้องการ-
ของนักวิชาการมาเป็นเวลานานแล้ว การจัดทำหนังสือ-
พรรณปลาในพื้นที่พรุของประเทศไทย (Peat
Swamp Fishes of Thailand) เป็นความวิริยะ-
อุตสาหะของ ดร.ชวลิต วิทยานนท์ ที่ประสบความสำเร็จ
อย่างดียิ่ง โดยได้รับความร่วมมือจากหน่วยงาน-
ที่เกี่ยวข้อง อาทิเช่น กรมประมง กรมป่าไม้ มูลนิธิ
คุ้มครองสัตว์ป่าและพรรณพืชแห่งประเทศไทย ตลอด
จนชุมชนบริเวณใกล้เคียงป่าพรุ

ในการจัดพิมพ์หนังสือฉบับนี้ สำนักงานนโยบายและ-
แผนสิ่งแวดล้อมได้รับการสนับสนุนจากศูนย์ ASEAN
Regional Centre for Biodiversity
Conservation (ARCBC) จึงขอขอบคุณมา ณ
โอกาสนี้

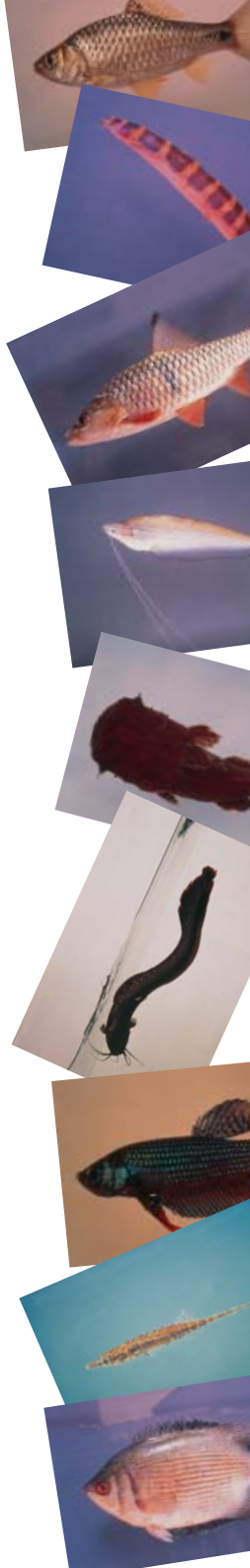
เฉลิมศักดิ์ วานิชสมบัติ

นายเฉลิมศักดิ์ วานิชสมบัติ

เลขานุการ

สำนักงานนโยบายและแผนสิ่งแวดล้อม

2545

F

OREWORD

The OEPP Biodiversity Series have been published to serve needs on capacity building of relevant agencies in Thailand, including local para-taxonomists, scientists and NGOs. The series present body-of-knowledge on Thai fauna and flora, and promote biodiversity conservation and wise management.

Information and identification handbook on peat fishes are long-awaited by fishery and wetland ecologists. This “**Peat Swamp Fishes of Thailand**” is a painstaking compilation based on research by Dr. Chavalit Vidthayanon with kindly cooperating of several organizations i.e., Department of Fisheries, Royal Forest Department, Wildlife Fund Thailand, including local people around the peat swamp forest areas.

This publication of OEPP is exclusively sponsored by Asean Regional Centre for Biodiversity Conservation (ARCBC), we are greatly appreciated thank to.

Mr. Chalerm Sak Wanichsombat

Secretary General
Office of Environmental Policy and Planning

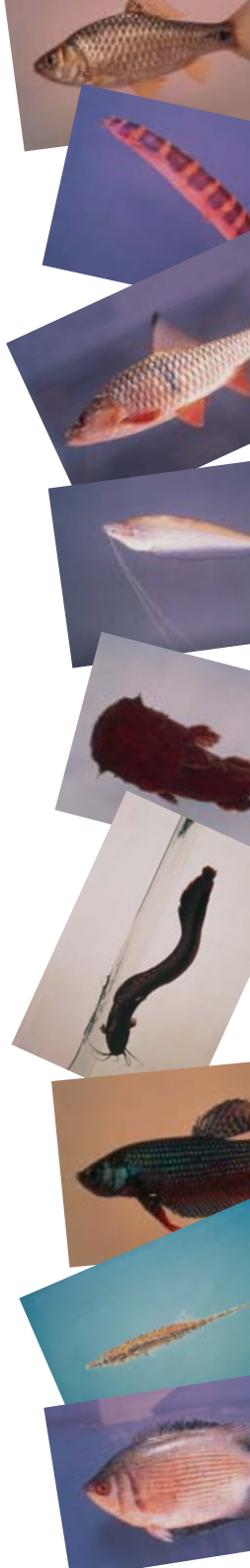
2002

พื้นที่พรุ เป็นระบบนิเวศที่มีความสำคัญยิ่งต่อประเทศไทยและภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ โดยมีส่วนช่วยปรับสมดุลธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมด้านการดูดซับก๊าซคาร์บอนไดออกไซด์ นอกจากนี้เป็นแหล่งทรัพยากรชีวภาพนานาชนิด ความสำคัญเฉพาะตัวของพื้นที่พรุนี้เกี่ยวข้องกับกันอย่างแนบแน่นระหว่างระบบนิเวศป่าไม้และแหล่งน้ำอย่างไม่มีพื้นที่ใดเป็นเหมือนประกอบด้วยความหลากหลายทางชีวภาพ ที่มีความสำคัญต่อเศรษฐกิจชุมชนรอบข้าง โดยเฉพาะทรัพยากรสัตว์น้ำก็มีมากกว่า 100 ชนิด ซึ่งเป็นทั้งแหล่งอาหารและอาชีพการรวบรวมปลาสวยงาม มีพันธุ์ปลามากกว่า 20 ชนิดที่มีศักยภาพสูงในด้านการเพาะเลี้ยงเพื่อการส่งออกและการอนุรักษ์พันธุกรรมในแหล่งน้ำธรรมชาติ

คู่มือพรรณปลาในพื้นที่พรุ นี้เกิดขึ้นจากความร่วมมือในการทำงานระหว่างกรมป่าไม้ และกรมประมง และดำเนินการจัดพิมพ์โดยสำนักงานนโยบายและแผนสิ่งแวดล้อม เป็นคู่มือเรื่องปลาในพรุประกอบภาพสีธรรมชาติฉบับแรกของไทย ที่จะเป็นประโยชน์แก่การวิจัย การจัดทำแผนแม่บทเพื่อการอนุรักษ์พื้นที่พรุ และผู้สนใจด้านการประมง ธรรมชาติศึกษาและการจัดการพื้นที่ชุ่มน้ำ ได้อย่างดียิ่ง

ดร. ปลอดประสพ สุรัสวดี
อธิบดีกรมป่าไม้

คู่มือพรรณปลาในพื้นที่พรุของประเทศไทยนี้ ได้รับการสนับสนุนและช่วยเหลือจากหลายฝ่ายและบุคคล จนสำเร็จเป็นรูปเล่มได้ ดังนี้

ดร. จรัลธาดา กรรณสูต ผู้เชี่ยวชาญพิเศษ และคุณ ศิริ กอนันต์กุล ผู้อำนวยการกองประมงน้ำจืด (ปี 2541-2543) กรมประมง ได้รับสนับสนุนงบประมาณในการสำรวจรวบรวมตัวอย่างในพื้นที่ในภาคใต้ตั้งแต่ปี 2539-2543

คุณมานเตร์ บุญญานันต์ ผู้อำนวยการศูนย์วิจัยและศึกษาธรรมชาติป่าพรุสิรินธร คุณศิริพร ทองอารีย์ หัวหน้าสถานีวิจัยสัตว์ป่าพรุและบालา-ฮาลา รวมถึงเจ้าหน้าที่ของกรมป่าไม้อีกหลายท่าน คุณฐานันดร ทัดตานนท์ สถานีเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำชายฝั่ง คุณสุรศักดิ์ กุลลาย และคุณสมาน ปือราเฮง สถานีประมงน้ำจืดจังหวัดนราธิวาส ได้อำนวยความสะดวกด้านสถานที่และช่วยเหลือตลอดการสำรวจในพื้นที่พรุโต๊ะแดงและคำปรึกษาเกี่ยวกับชื่อภาษาชาวบ้าน

มูลนิธิคุ้มครองสัตว์ป่าและพรรณพืชแห่งประเทศไทย ได้สนับสนุนการสำรวจในบริเวณพื้นที่พรุคันธูลี จังหวัดสุราษฎร์ธานี ปี 2539 และได้รับการต้อนรับเป็นอย่างดีจากชาวบ้านและกลุ่มอนุรักษ์ป่าพรุคันธูลี Dr. Kelvin K.P.Lim (National University of Singapore) ได้ให้คำแนะนำด้านอนุกรมวิธานของปลาบางกลุ่มที่พบในมาเลเซียและสิงคโปร์

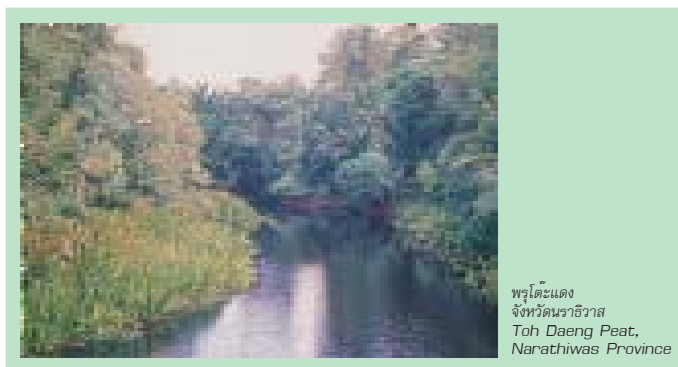
ท้ายสุดนี้ขอขอบคุณสำนักนโยบายและแผนสิ่งแวดล้อม และ ASEAN Regional Centre for Biodiversity Conservation (ARCBC) ที่ได้เป็นผู้สนับสนุนงบประมาณในการจัดทำคู่มือเล่มนี้ให้เกิดประโยชน์แก่ผู้เกี่ยวข้องกับพื้นที่ชุ่มน้ำและป่าพรุในต่อไป

ชวลิต วิทยานนท์

กรมประมง

บทคัดย่อ _____	10
Executive summary _____	12
บทนำ _____	14
ความหลากหลายชนิดของปลาในพื้นที่พรุของประเทศไทย _____	18
พรรณปลาในพื้นที่พรุของประเทศไทย	
Peat Swamp Fishes of Thailand _____	21
วงศ์ปลาตะพัด Family Osteoglossidae _____	22
วงศ์ปลากราย Family Notopteridae _____	23
วงศ์ปลาหลังเขียว Family Clupeidae _____	24
วงศ์ปลาตะเพียน, สร้อย และซีว Family Cyprinidae _____	25
วงศ์ปลาหมอ Family Cobitidae _____	56
วงศ์ปลากด, แขนง Family Bagridae _____	64
วงศ์ปลาเนื้ออ่อน Family Siluridae _____	69
วงศ์ปลาหิวเกศ Family Schilbeidae _____	77
วงศ์ปลาดุก Family Clariidae _____	78
วงศ์ปลาชุกชุม Family Parakysidae _____	83
วงศ์ปลากะแมะ Family Chacidae _____	84
วงศ์ปลาบู๋ใส่ Family Phallostethidae _____	85
วงศ์ปลาเข้ Family Hemiramphidae _____	86
วงศ์ปลากะทุงเหว Family Belontiidae _____	88
วงศ์ปลาชิวชิวสาร Family Oryziidae _____	89
วงศ์ปลาหัวตะกั่ว Family Aplocheilidae _____	90
วงศ์ปลาจิ้มฟันจระเข้ Family Indostomidae _____	91
วงศ์ปลาไหลนา Family Synbranchidae _____	92

วงศ์ปลากะทิง Family Mastacembelidae _____	93
วงศ์ปลาหลดแคระ Family Chaudhuriidae _____	97
วงศ์ปลากระจก, แป้นแก้ว Family Ambassidae _____	98
วงศ์ปลาหมอช้างเหยียบ Family Nandidae _____	99
วงศ์ปลาบู่ทราย Family Eleotrididae _____	102
วงศ์ปลาหมอ Family Anabantidae _____	103
วงศ์ปลาสลิด, กัด Family Belontiidae _____	104
วงศ์ปลาหมอตาล Family Helostomatidae _____	114
วงศ์ปลาซ่อนเข็ม Family Luciocephalidae _____	115
วงศ์ปลาซ่อน Family Channidae _____	116
วงศ์ปลาปักเป้า Family Tetraodontidae _____	121
รายชื่อพรรณปลาที่สำรวจพบในพื้นที่พรุของประเทศไทย _____	122
เอกสารอ้างอิง/References _____	126
ดัชนี _____	131
Index of species _____	134

พรุโต๊ะแดง
จังหวัดนราธิวาส
Toh Daeng Peat,
Narathiwat Province

พรุเป็นระบบนิเวศหนึ่งของพื้นที่ชุ่มน้ำที่มีความเฉพาะตัวและสำคัญมากต่อความหลากหลายทางชีวภาพในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ พรุในภูมิภาคนี้เคยมีครอบคลุมพื้นที่กว้างเกือบ 50 ล้านไร่ และเคยมีอยู่ในประเทศไทยกว่า 4 แสนไร่ ซึ่งส่วนมากอยู่ในภาคใต้ ตั้งแต่จังหวัดชุมพรลงมา และกระจายอยู่ในภาคตะวันออกเฉียงใต้

สืบเนื่องจากการขยายตัวของประชากร ทำให้มีการใช้ประโยชน์จากพื้นที่-สาธารณประโยชน์มากขึ้น จึงทำให้ป่าพรุดั้งเดิมเสื่อมสภาพไปจนเหลือเพียงไม่ถึง 6 หมื่นไร่ ของทั้งประเทศ เหลือพรุดั้งเดิมเพียงแห่งเดียวคือ ป่าพรุโต๊ะแดง จังหวัดนราธิวาส ป่าพรุพื้นที่พรุคันธูลี จังหวัดสุราษฎร์ธานี และป่าพรุซำป่า จังหวัดลพบุรี

ป่าพรุที่ยังเหลืออยู่เป็นแหล่งพันธุกรรมของปลาและสัตว์น้ำอื่นๆ ที่สำคัญได้แก่ ปลาอย่างน้อย 100 ชนิด พรรณปลาที่พบในพื้นที่พรุนี้ เป็นชนิดที่พบเฉพาะพรุ 33 ชนิด เช่น ปลากะแมะ *Chaca bankanensis* ปลาซ่อนเข็ม *Luciocephalus pulcher* ปลาชีวเพชรน้อย *Boraras maculatus* เป็นต้น นอกจากนี้เป็นชนิดที่อาศัยในแหล่งน้ำทั่วไปแต่สามารถปรับตัวเข้ากับสภาพพื้นที่พรุและแหล่งน้ำรอบข้างได้ดีพบ 67 ชนิด

ปลาพรุที่สามารถปรับตัวได้ในพื้นที่ที่เปลี่ยนสภาพมี 3 ชนิด คือ ปลาลำพัน *Clarias nieuhofi* ปลาชีวแถบเหลือง *Rasbora pauciperforata* และปลาหมอช้างเหยียบพรุ *Pristolepis grootii* วงศ์ปลาตะเพียน

สร้อย ชิว (Cyprinidae) มีความหลากหลายชนิดมากที่สุดคือ 31 ชนิด กลุ่มปลาตุ๊ก กัด เนื้ออ่อน (catfishes) พบ 6 วงศ์ 21 ชนิด กลุ่มปลาหมอกัด กระตี่ รวม 4 วงศ์ 13 ชนิด และวงศ์ปลาช่อน (Channidae) และอื่นๆ รวม 17 วงศ์ 36 ชนิด

มี 3 ชนิดที่เป็นการรายงานพบครั้งแรกคือ ปลาสร้อยนกเขา *Osteochilus spilurus* ทวีเทศพรุ *Pseudeutropius* sp. และ พังกับ *Channa melasoma* ชนิดที่คาดว่าจะพบคือ ปลาแขยงแคระ *Hyalobagrus ornatus* และปลาแรดแคระ *Sphaerichthys osphronemoides*

พื้นที่พรุของที่มีความหลากหลายของพรรณปลาที่สุด คือ พรุโต๊ะแดง พบอย่างน้อย 95 ชนิด พรุคันทูสีพบอย่างน้อย 32 ชนิด พรุไม้ขาวพบอย่างน้อย 22 ชนิด และพรุซำป่าพบเพียง 7 ชนิด

ชนิดที่อยู่ในสภาวะถูกคุกคามและใกล้สูญพันธุ์ 9 ชนิด ได้แก่ ปลาตะพัด *Scleropages formosus* ซึ่งเคยมีรายงานพบที่พรุโต๊ะพราน จังหวัดปัตตานี ปลาชิวหนู *Boraras urophthalmoides* ปลาชะโอน *Ompok hypophthalmus* ปลาหนวดแมว *O. eugeniatus* ปลาขยุยพรุ *Parakysis verrucosus* ปลากะแมะ *Chaca bankanensis* ปลาลำพัน *Clarias nieuhoffi* ปลากัดน้ำแดง *Betta pi* และปลากะตี่มุก *Trichogaster leerii*

พบมีการใช้เครื่องมือประมงพื้นบ้านทั้งขนาดเล็กและใหญ่ในพื้นที่พรุอย่างน้อย 9 วิธี เช่น เขื่อน กรัง ไช ช้อน ลั่น ลอบนอน ไชจั่น และเบ็ดปัก เป็นต้น ปลาเศรษฐกิจที่จับขึ้นมาใช้ประโยชน์บ่อย มีอย่างน้อย 33 ชนิด ที่ใช้เป็นอาหารพบ 24 ชนิด และอย่างน้อย 10 ชนิด ที่ถูกจับเป็นปลาสวยงาม

ปัจจัยที่มีผลคุกคามต่อความหลากหลายทางชีวภาพสัตว์น้ำในพื้นที่พรุ ได้แก่ การเปลี่ยนแปลงสภาพพรุ และการจับปลาบางชนิดเพื่อนำไปส่งขายเป็นปลาสวยงามมากเกินไป

EXECUTIVE SUMMARY

พรุบ้านไม้ขาว
จังหวัดภูเก็ต
*Ban Mai Khao Peat,
Phuket Province*

พรุซับจำปา
จังหวัดลพบุรี
*Sub Champa Peat,
Lop Buri Province*

Peat swamps is one of the most important wetland that supports exclusively biodiversity in the Southeast Asian Region. The peat swamp forests had been covered ca. 8,000 km square in the region, and contribute to Thailand 640 km square. Mainly occurred in peninsular area from Chumphon Province throughout the southern seaboards down to Singapore and Greater Sunda Islands, including Cambodian coasts and southern part of Vietnam.

Recently, the remain of primary peat swamp forests in Thailand is nearly 96 km square, at the Toh Daeng Peat Swamp Wildlife Sanctuary, Narathivas Province. Some secondary forest fragments left; Khan Thuli peat swamp in Surat Thani Province, Ban Mai Khao peat swamp in Phuket Province, and Sub Champa peat swamp in Lop Buri Province, Central Thailand including small fragments in Pattani Province, western coast and Trat Province, that poorly assessed.

Aquatic habitats of peat swamp forests are severely threatened, mainly from encroachments, draining, deforestations, poaching

and overfishing. In some drought years, encroachments also induced forest fires.

This handbook is presented about fish diversity in the peat swamp areas of Thailand, with briefly descriptions and illustrations of all species occurred. At least 100 species from 29 families known recently, with 3 families are exclusive to the peat swamp habitats, angler catfish *Chaca bankanensis* (Chacidae), pikehead *Luciocephalus pulcher* (Luciocephalidae) and *Parakysis verrucosa* (Parakysidae), including 33 species, i.e., jewel spotted rasbora *Boraras maculata*, *Systemus hexazona*, *Ompok fumidus* etc. Some specialists can be adaptable to altered peat swamp areas; *Rasbora pauciperforata*, *Clarias nieuhoffi* and *Pristolepis grootii*. At least 67 species of non-peat swamp fishes inhabits in the peat swamp areas. Carps and barbs (Cyprinidae) consists of 31 species, from 12 genera, including 10 *Rasbora* species. Catfishes consist of 6 families, 21 species, and bettas, gouramies (Anabantoids) consist of 4 families, 13 species. Snakeheads (Channidae) and others consist of 17 families of 36 species.

This handbook is the first record of 3 taxa to Thailand: *Osteochilus spilurus* (Cyprinidae), *Pseudeutropius* sp. (Schilbeidae) and *Channa melasoma* (Channidae). Two species are possibly occurred in Thailand, dwarf bagrid catfish (*Hyalobagrus ornatus*) and chocolate gourami (*Spherichthys osphronemoides*). The Toh Daeng peat swamp area is the highest fish diversity, 95 species, and Khan Thuli peat swamp, Ban Mai Khao peat swamp and Sub Champa peat swamp with 32, 22 and 7 species, respectively.

At least 9 threatened species found from the peat swamps: *Boraras urophthalmoides*, *Ompok hypophthalmus*, *O. eugeniatus*, *Parakysis verrucosus*, *Chaca bankanensis*, *Clarias nieuhoffi*, *Betta pi*, *Trichogaster leeri*, including *Scleropages formosus* that reported from Toh Pran peat swamp, Pattani Province is extirpated recently.

More than 9 methods of subsistant fishery apply in the peat swamps; scoop nets, gillnets, bamboo traps, eel traps, fish stakes, pole-and-lines etc. Over 33 species are economic important, 24 edible and 10 ornamental fishes.

Overfishing for aquarium trade is the main threat to fish diversity in the peat swamps, especially at the Toh Daeng Peat Swamp Wildlife Sanctuary.

พรุเป็นระบบนิเวศหนึ่งของพื้นที่ชุ่มน้ำที่มีความเฉพาะตัวและสำคัญมากต่อความหลากหลายทางชีวภาพในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ประกอบด้วยลักษณะของป่าดงดิบชื้นและบึงน้ำขัง อันมีสังคมพืชและชั้นอินทรีย์สารที่มีการสะสมมานานอย่างน้อยหมื่นปี และมีความเฉพาะของพรรณพืช สัตว์ป่า สัตว์น้ำ ที่อาศัยอยู่ที่จะต้องปรับตัวให้เข้ากับคุณสมบัติเฉพาะนี้ เช่น สภาพน้ำที่ค่อนข้างเป็นกรดอินทรีย์สูง มีการแห้งและท่วมหลากตามฤดูกาล มีอินทรีย์สารจากการทับถมของพืชมาก แต่มีปริมาณของสัตว์หน้าดิน และแพลงก์ตอนน้อย

พื้นที่พรุที่เคยมีอยู่ในภูมิภาคนี้เคยครอบคลุมพื้นที่กว้างเกือบ 50 ล้านไร่ และเคยมีอยู่ในประเทศไทยกว่า 4 แสนไร่ ซึ่งส่วนมากอยู่ในภาคใต้ ตั้งแต่จังหวัดชุมพรลงมา และกระจายอยู่ในภาคตะวันออกเฉียงใต้ ตั้งแต่ในปัจจุบันมีการใช้ประโยชน์จากพื้นที่สาธารณประโยชน์มากขึ้นจึงทำให้ป่าพรุดั้งเดิมเสื่อมสภาพไปจนเหลือเพียงไม่ถึง 6 หมื่นไร่ ของทั้งประเทศ และเหลือพรุดั้งเดิมเพียงแห่งเดียวคือ ป่าพรุโต๊ะแดง จังหวัดนราธิวาส และป่าพรุพื้นตัวที่พรุคันธูลี จังหวัดสุราษฎร์ธานี และป่าพรุซับจำปา จังหวัดลพบุรี นอกจากนี้เป็นเพียงหย่อมป่าพรุขนาดเล็กที่กระจายอยู่ในอำเภอท่าใหม่ จังหวัดจันทบุรี และอำเภอเขาสมิง จังหวัดตราด อย่างไรก็ตามป่าพรุที่ยังเหลืออยู่นี้เป็นแหล่งพันธุกรรมของปลาและสัตว์น้ำอื่นๆ ที่สำคัญได้แก่ ปลาลอยขนาดเล็ก กุ้ง ปู ประมาณ 5 ชนิด และหอย 3 ชนิด

การศึกษาและรายงานเกี่ยวกับความหลากหลายทางชีวภาพของพรุในประเทศไทยยังมีไม่มาก ส่วนใหญ่เป็นเรื่องของพรรณพืชและสัตว์ป่า เช่น โดย ธวัชชัยและชวลิต (2528) จำลอง (2534) พินิจและคณะ (2521) และพิชา (2539) ส่วนเรื่องเกี่ยวกับสัตว์น้ำและปลาในพรุนั้นมี ถวัลย์และคณะ (2528) และ วิทย์และคณะ (2533) รายงานชนิดปลาจากพรุโต๊ะแดง และพรุอื่นๆ ที่ใกล้เคียง พบรวม 56 ชนิด และ Sirimontaporn (1990) รายงานชนิดปลาที่พบในทะเลน้อย ทะเลสาบสงขลา และพรุที่ใกล้เคียงคือพรุควนเคื้องพบปลาพรุ 2 ชนิด ในต่างประเทศที่มาเลเซีย สิงคโปร์ และบอร์เนียว มีรายงานเกี่ยวกับปลาที่พบในพื้นที่พรุและการอนุรักษ์โดย Inger & Chin (1962) Lim & Ng (1990 และ 1993) Johnson (1968) และ Ng *et. al.* (1992 และ 1994)

ระบบนิเวศทางน้ำในพรุแบ่งโดยวิทย์และคณะ (2533) ได้ 3 ถิ่นอาศัย คือ ลำคลองที่ไหลผ่านพรุและที่อยู่รอบพรุ แอ่งน้ำภายในพรุและใต้พรุ และ-

แหล่งน้ำที่อยู่รอบๆ หรือต่อเนื่องกับพรุ ระดับน้ำในพื้นที่พรุมีการเปลี่ยนแปลงตามฤดูกาล ในฤดูฝนมีระดับสูงและท่วมต่อเนื่องกันไปตลอด และจะลดระดับลงในฤดูแล้งจนแห้งลงในบางแอ่ง แต่ก็ยังมีขังอยู่ภายใต้ชั้นอินทรีย์วัตถุ ซึ่งปลาชนิดต่างๆ ในพรุมีการเคลื่อนย้ายตามวัฏจักรของน้ำ

ปลาชนิดที่อยู่เฉพาะพื้นที่พรุจะพบอาศัยอยู่ในแหล่งน้ำต่างๆ ในพรุและเมื่อน้ำแห้งก็รวมตัวกันอยู่ในแอ่งน้ำใต้พรุ รอเวลาที่น้ำมีระดับสูงขึ้นจึงออกมาหากินและสืบพันธุ์ในช่วงต้นฤดูฝน

ปลาชนิดที่พบทั่วไปสามารถปรับตัวในสภาพพรุได้จะพบในช่วงฤดูฝนที่น้ำหลาก เข้ามหากินหรือเลี้ยงตัวในพรุและกลับออกไปยังแหล่งน้ำภายนอกเมื่อระดับน้ำลดลง แต่ยังมีปลาบางชนิดที่อาศัยเฉพาะในพรุแต่สามารถปรับตัวอยู่ในถิ่นอาศัยนอกพรุหรือพรุที่เสื่อมโทรมได้ จึงสามารถพบปลาเหล่านี้ในบริเวณรอบนอกพรุ เช่น ปลาลำพัน *Clarias nieuhoffi* ปลาหมอช้างเหยียบพรุ *Pristolepis grootei* เป็นต้น

ความหลากหลายของปลาน้ำจืดในภาคใต้ของไทยนั้น มีรายงานอย่างน้อย 270 ชนิด (ชวลิต และคณะ, 2540) ในขณะที่พื้นที่พรุนี้ พบปลาได้อย่างน้อย 100 ชนิด หรือประมาณหนึ่งในสามของชนิดที่พบทั้งหมดของภาคใต้ และมีปลาที่มีความจำเพาะ (stenotopic) อาศัยในพื้นที่พรุถึง 33 ชนิด ที่พบในประเทศไทย จากการศึกษาครั้งนี้ และถ้ารวมพรุของภูมิภาคนี้ จะพบปลาเฉพาะพรุได้ถึง 130 ชนิด (Ng, 1994)

ปัจจัยที่มีผลคุกคามต่อความหลากหลายทางชีวภาพสัตว์น้ำในพื้นที่พรุ ได้แก่ การเปลี่ยนแปลงสภาพพรุ เช่น การบุกรุก การระบายน้ำออก ภาวะแล้งจัดที่ทำให้เกิดไฟป่า การใช้สารเคมีในไร่นารอบข้างพรุ ทำให้ปลาเกิดโรคระบาดในฤดูฝน และการจับปลามากเกินขนาด ซึ่งเป็นปัญหาที่เกิดขึ้น เช่นเดียวกับในพรุของมาเลเซีย และประเทศอื่นๆ ที่ทำให้ปลาชนิดที่มีความจำเพาะในถิ่นอาศัยแบบพรุ เป็นชนิดที่จะตกอยู่ในสถานภาพถูกคุกคามหรือใกล้สูญพันธุ์ก่อนชนิดอื่นๆ โดยเฉพาะชนิดที่พบเฉพาะถิ่น (endemic species) ของคาบสมุทรมลายู

การจับปลาในพรุ นอกจากใช้ประโยชน์เพื่อเป็นอาหารและปลาสวยงามแล้ว ปัจจุบันยังมีการรวบรวมปลาชนิดเล็กและลูกปลา เพื่อจำหน่ายเป็นปลาเหยื่อ จึงเป็นการสูญเสียทรัพยากรปลาได้อีกทางหนึ่ง

การประมงในพื้นที่พรุของประเทศไทย

การที่พื้นที่พรุมีความหลากหลายและความอุดมสมบูรณ์ของพรรณปลาและสัตว์น้ำต่างๆ สูง จึงมีความสำคัญต่อเศรษฐกิจของชุมชนในบริเวณรอบๆ ทำให้เกิดภูมิปัญญาท้องถิ่นในการสร้างเครื่องมือประมงพื้นบ้านทั้งขนาดเล็กและใหญ่ อย่างน้อย 9 วิธี เพื่อจับปลาเศรษฐกิจขึ้นมาใช้ประโยชน์ พบปลาเศรษฐกิจอย่างน้อย 33 ชนิด ที่ใช้เป็นอาหาร 24 ชนิด เช่น ปลาในวงศ์ปลาช่อน *Channa* spp. ปลาลำพัน ปลาไหล ปลาสลิด เป็นต้น และ 9 ชนิดที่จับ

เป็นปลาสวยงามเช่น ปลาชิวข้างขวาน *Trigonostigma heteromorpha* ปลาปล้องอ้อย *Pungio kuhli*, *P. myersi* ปลากระแต Chaca bankanensis ปลากระดี่มุก *Trichogaster leeri* ปลาข้างพระร่วง *Kryptopterus bicirrhis* ปลาผี *K. macrocephalus* เป็นต้น

ปลาที่เป็นชนิดต่างถิ่น (alien species) ที่พบในพื้นที่ป่าพรุ คือ ปลาตุ๊กบักอูย *Clarias gariepinus hybrid* และปลาที่มีการเพาะเลี้ยงเป็นอาชีพคือ ปลาสลิด *Trichogaster pectoralis* ในโครงการศึกษาและพัฒนาพิภูลทองตามพระราชดำริ ที่บริเวณรอบพื้นที่พรุโต๊ะแดง จังหวัดนราธิวาส

การประมงพื้นบ้าน

โดยวิธีการและเครื่องมือประมงต่างๆ ได้แก่

เบ็ดตง ประกอบด้วยไม้ไผ่เหลา และสายเบ็ดใช้ปักตามริมน้ำเพื่อให้ปลามากินเหยื่อโดยที่ปลายสายเบ็ดจะถูกเกี่ยวกับร่องที่โคนคันเบ็ดเมื่อปลากินเหยื่อก็จะหลุดออกแล้วปลายคันเบ็ดจึงดีดกระตุกเกี่ยวปากไว้ ใช้จับปลา-สลิด ปลาช่อน ปลาดุก และปลาหมอ

เบ็ดราว เป็นเครื่องมือเบ็ดที่มีเบ็ดหลายตัว-ใน 1 ชุด โดยมีสายคร่าวที่ยาวได้ตั้งแต่ 50-200 เมตร มีทั้งชนิดที่เกี่ยวเหยื่อและไม่เกี่ยว แต่ที่ไม่ใช่เหยื่อมักมีจำนวนสายเบ็ดถี่มากกว่า ระยะของสายเบ็ดจึงมีตั้งแต่ 20-50 เซนติเมตร การใช้นั้นก็จะทิ้งขวางกระแสน้ำ-โดยผูกปลายด้านหนึ่งของสายคร่าวไว้กับเรือ-หลักใดๆ หรือไม้ผูกขวางลำน้ำไว้เลย และมีท่อนลอยผูกไว้เป็นเครื่องหมายในบางช่วง โดยทิ้งไว้ราว 2-4 ชั่วโมง แล้วจึงกู้ขึ้นโดยใช้เรือพายไปตามแนวสายเบ็ดคร่าว ปลาที่จับได้มักมีขนาดใหญ่ เช่น ปลาช่อน ปลาชะโด ปลากด

เบ็ดตง
setting pole and line

ลอบจับปลาสวยงาม
ornamental fish trap

ลอบจับปลาสวยงาม
ornamental fish trap

ไซธนู
arrow bamboo trap

ชอน
ornamental fish trap

ฝือกและลอบตั้ง
tence and bamboo trap

ฝือก
tence

อีจู้และไซ
eel trap and bamboo trap

ข่าย
gillnet

ไซและลอบ เป็นเครื่องมือจักสานจากหวาย-หรือไม้ไผ่จักตอกประกอบกันเป็นรูปทรงยาว-ปลายเรียว มีช่องให้ปลาวายเข้า 2 ทาง คือตอนหัวกับด้านข้าง ช่องปลาเข้าจะมีเงาแสง-ทำด้วยไม้ไผ่ประกอบเป็นกรวยปากแคบเพื่อกันไม่ให้ปลาวายออกมา มักวางตาม-แหล่งน้ำไหลที่ตื้นๆ หรือริมหนองน้ำ ใช้ดัก-พวกปลาตุ๊ก ปลาช่อน ปลากระทิง และปลา-ขนาดเล็กอื่นๆ เพื่อขายเป็นปลาสวยงาม ไซ-และลอบนั้นมีหลายขนาดและรูปร่าง เช่นไซจั่นหรือไซหนู ลอบนอน และลอบยืน ใช้-ประกอบกับฝือกกันเป็นช่องบังคับให้ปลาเข้า-ลอบ และซ้อนมีลักษณะเป็นไซทรงกระบอก-ยาวใช้ดักปลาช่อน

ฝือกรง เป็นไม้ไผ่จักตอกที่นำมาผูกรวมกัน-เป็นแผงและทำช่องที่ด้านล่าง ไซวางดักตาม-ทางน้ำไหล เพื่อกันและล่อให้ปลากระโดดลงไป-ในช่อง จับได้ปลาสร้อย ปลาชิว และปลาหมอ

ลัน และอีจู้ เป็นเครื่องมือขนาดเล็ก รูปร่าง-ทรงกระบอก ลันนั้นจะเป็นบ้องไม้ไผ่ ที่มีทาง-เข้าด้านเดียว แต่อีกปลายจะทำช่องแคบๆ ให้-กลิ้งของเหยื่อออกมาได้ อีจู้เป็นเครื่องมือ-จักสานไซได้โดยไม่ต้องใส่เหยื่อ เหยื่อมักเป็น-หอยโข่งเน่า, ปลาเน่า ทั้งสองอย่างนี้ใช้ดัก-ปลาไหลโดยเฉพาะ วางตามท้องนา หรือ-แหล่งน้ำตื้นๆ แล้วพรางด้วยใบไม้ กิ่งไม้ต่างๆ

ข่าย หรืออวนติด ประกอบด้วยวัสดุข่าย-เส้นเล็กที่เป็นพื้นสี่เหลี่ยมผืนผ้า ด้านบนมีฟุ้ง-ลอยเรียกลูกกะสงติดต่อกันเป็นระยะๆ ด้านล่าง-มีตะกั่วถ่วง ขายนั้นมีหลายขนาดแล้วแต่ปลา-ที่ต้องการจับ การใช้มีทั้งวางซึ่งตามแนวขวาง-ลำน้ำ หรือเลียบชายฝั่ง และวางโดยผูกกับเรือ-ให้ลอยตามน้ำเรียกข่ายลอย ไซจับปลาได้-ตั้งแต่ปลาเล็กๆ อย่างปลาแปบ ปลาตะเพียน-ได้จนถึงปลาขนาดใหญ่ เช่น ปลากด ทั้งนี้ก็-ขึ้นอยู่กับขนาดของตา และพื้นข่าย

 ความหลากหลายชนิดของปลาในพื้นที่พรุของประเทศไทย

วงศ์และชนิดของปลาในพื้นที่พรุของประเทศไทย	วงศ์	ชนิด	
วงศ์ปลาตะเพียน สร้อย ชิว Family Cyprinidae		31	
กลุ่มปลาดุก กัด เนื้ออ่อน Order Siluriformes	6	21	
กลุ่มปลาหมอ กัด กระดี่ Suborder Anabantoidei	4	13	
วงศ์ปลาช่อน Family Channidae		5	
กลุ่มปลาอื่นๆ รวม	17	30	
รวม	29	100	

ประเภทตามถิ่นอาศัยของปลาในพื้นที่พรุ	ชนิด
ชนิดที่พบเฉพาะพื้นที่พรุ (stenotopic)	33
ชนิดอื่นๆ ที่ปรับตัวได้ในพื้นที่พรุ (peat adaptive)	67
รวม	100

สถานภาพของปลาในพื้นที่พรุ	ชนิด
ชนิดที่คาดว่าจะพบในประเทศไทย	2
ปลาเศรษฐกิจ	33
 อาหาร	24 ชนิด
 ปลาสวยงาม	10 ชนิด
ชนิดที่ใกล้สูญพันธุ์และถูกคุกคาม	9

พรรณปลาน้ำจืดของประเทศไทยนั้น พบแล้วประมาณ 720 ชนิด จาก 56 วงศ์ หลังจากที่เรารายงานไว้ 573 ชนิด โดย ซวลิตและคณะ (2540) ปลาที่พบในพื้นที่พรุของประเทศไทยนี้มีความหลากหลายมากที่สุดคือ ในบริเวณพรุโต๊ะแดง พบอย่างน้อย 95 ชนิด ที่พรุคันธุลีพบอย่างน้อย 32 ชนิด และพรุซำป่าพบเพียง 7 ชนิด

ชนิดที่อยู่ในสถานะถูกคุกคามและใกล้สูญพันธุ์ 9 ชนิด ได้แก่ ปลาตะพัด *Scleropages formosus* ซึ่งเคยมีรายงานพบที่พรุโต๊ะพราน จังหวัดปัตตานี ปลาชีวหนู *Boraras urophthalmiodes* ปลาชะโอน *Ompok hypophthalmus* ปลาหนวดแมว *O. eugeniatus* ปลาขยุยพรุ *Parakysis verrucosus* ปลากระเมะ *Chaca bankanensis* ปลาลำพัน *Clarias nieuhoffi* ปลากัดน้ำแดง *Betta pi* และปลากะตึก *Trichogaster leeri* (สำนักงานนโยบายและแผนสิ่งแวดล้อม, 2538)

พรรณปลาที่พบในพื้นที่พรุนี้เป็นชนิดที่พบเฉพาะพรุ 33 ชนิด เช่น ปลากระเมะ *Chaca bankanensis* ปลาซ่อนเข็ม *Luciocephalus pulcher* ปลาชีวเพชรน้อย *Boraras maculatus* เป็นต้น นอกจากนี้เป็นชนิดที่อาศัยในแหล่งน้ำทั่วไปแต่สามารถปรับตัวเข้ากับสภาพพื้นที่พรุและแหล่งน้ำรอบข้างได้ดีพบ 67 ชนิด เช่น ปลาสลาด *Notopterus notopterus* ปลาไล่ต้นตาแดง *Cyclocheilichthys apogon* ปลากระทุงเหว *Xenentodon cancilla* ปลาสลิด *Trichogaster pectoralis* เป็นต้น

ปลาพรุที่สามารถปรับตัวได้ในพื้นที่ที่เปลี่ยนสภาพมี 3 ชนิดคือ ปลาลำพัน *Clarias nieuhoffi* ปลาชีวแถบเหลือง *Rasbora pauciperforata* และปลาหมอช้างเหยียบพรุ *Pristolepis grootei* ทั้งหมดนี้พบรวม 29 วงศ์ 100 ชนิด เป็นวงศ์ปลาตะเพียน สร้อย ชิว (Cyprinidae) มากที่สุดคือ 31 ชนิด กลุ่มปลาดุก กด เนื้ออ่อน (catfishes) พบ 6

วงศ์ 21 ชนิด กลุ่มปลาหมอ กัด กระตี่ รวม 4 วงศ์ 13 ชนิด และวงศ์-ปลาช่อน (Channidae) และอื่นๆ รวม 18 วงศ์ 30 ชนิด มี 2 ชนิดที่คาดว่าเคยมีหรือน่าจะพบคือ ปลาแขยงแคระ *Hyalobagrus ornatus* และปลาดุกแคระ *Encheloclarias keliloides* ซึ่งพบทั่วไปในพื้นที่พรุ-ของประเทศไทยมาเลเซีย

ในคู่มือนี้จะกล่าวถึงชนิดที่พบในพื้นที่พรุ โดยแบ่งตามการจำแนกเป็นวงศ์ (Family) สกุล ชนิด ตามระบบอนุกรมวิธานปลาของ Nelson (1994) พร้อมภาพประกอบ และชื่อพื้นเมืองคือ ไทยภาคใต้ และยาวิ ของปลา 29 วงศ์ 100 ชนิด ดังต่อไปนี้

พรรณปลาในพื้นที่พรุของประเทศไทย

PEAT SWAMP FISHES OF THAILAND